

Ђока Филиповић

ПИЛОТ БЕЗ АВИОНА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Књигу посвећујем мојој унуци Јовани!

ПРЕДГОВОР

У годинама пуне књижевне зрелости, с јасно формираном поетиком и естетиком, аутентично изграђеним прозним поступком, чије ликове ни сан не може да уништи, Ђока Филиповић не дозвољава предах ни читалачки мир. Ево га са својом новом књигом, која у свом средишту има тајну магију; писана да би била читана и инетрпретирана као и све велике књиге. Писац који је достигао респектабилни формат сремског писца, спада у оне ауторе од којих се увек може очекивати да изненаде и инспиришу. Пробраним књижевним средствима, у богатом и дискретном емотивном распону, носи, изражава и пројектује сложену слику човека у сложеним временима и његове вредности: истину, доброту, веру у љубав, радост, лепоту, људскост...

Са минуциозним погледом на ствари које човека окружују и о којима Ђока алхемиским поступком твори непоновљив израз, препознатљив за оне који су бар једном прочитали неку његову књигу. Мисони дискурс на којем потенцира и гради своју причу, није својствен само локалитету у којем је радња углавном смештена, већ носиоци његове нарације могу бити било где на овој планети. Садржаје својих дела не везује за велике теме, већ оне које људи свакодневно и у сваком времену на својим плећима носе. Преко реминисценције својих наратора, његови романескни искази изгледају као једва чујни ехо неке старе вољене песме, као слика с неке избледеле разгледнице пристигле из сањане земље, која више не постоји. Његова проза нам, директно у лице, снажно баца истину која избија из сваке речи, мисли

и уздаха главних јунака његовог романа. Самосвијним поступком и опсесивном техником постепеног увеличавања аутор ствара непоновљив израз, који може да се додирне, али не може да се види. Његове мудре мисли упућују, али и заводе; мисли које претендују на величину и далекосежност.

Овај роман покушава разрешити неразрешиву енигму (не)срећне љубави, једне од најјачих стихија на овој нашој планети, која је толика да је шта год урадите погрешно и где нема ни правих потеза ни правих решења, где је све минорно према њеној разорној јачини. Она је све што човек има и што нема, што га је стигло и мимоишло, што је стицао и губио, што је давао и узимао, просипао и усипао, волео и мрзео, памтио и заборављао. Писац на литерално јединствен начин плете своје узбудљиве светове, предочавајући нам слику духовног и друштвеног стања модерног доба и света у локалним и регионалним оквирима. Његова виртуозно и снажна нарација осликава овај луди свет, с којим смо у свакодневној борби, с којим живимо и који трпимо. У књизи се огледа наша стварност, уз наглашен оптимизам и непосустајаће покушаје да се животне околности доведу у ред.

Карактеристика његових дела је класична ведрина и узвишеност смисла људских осећања. Његова харизма и у овом наслову, милује и омамљује читаоце топлим нарацијом, стварајући утисак чаролије, која нас преноси у неку лепшу димензију времена и простора. Бродећи тако за светлошћу, Ђока је видео пред собом актере идеално саглашене са оним што постањем јесу, и чија је искрена љубав преточена у велику тему.

Наслеђујући већину болести менталитета којем припада, његови јунаци у потрази за океанском блискошћу и густином љубави којој подсвесно, на раскрсници своја два света, између неба и земље, знају да губе, али не могу или не желе, да види шта добијају. Мерсихи уроњеној у све несигурности, несталности и ломљивости душе једне удате жене, распетој између неизграђених вредносних ставова и трагања за самоостварењем, није доста што има све, њена душа другу меру снива – жели да оствари себе и остави потомство. Узима курс према невиђеној слободи и ризику. Упркос извесном призвуку аристократског имунитета, будући да је потицала из чувене херцеговачке породице, инстинктивно, подсвесно, жудела је за тренуцима невине детињасте среће, иако је увек имала све што пожели. Страсна, независна, јака, слободна, храбра, ослобођена предрасуда, са осећањем за моћ тренутка, чувала ту неизвесност у себи, тражила је за себе, све са свешћу истовременог припадања и неприпадања.

Михаило, мудар, толерантан, тактичан, благ; одрасли дечак који се са собом играо и преиграо; човек љубави, вере и наде; праведан, милосрдан и, изнад свега, непоколебљив, благ и нежан, ревностан и строг. Од првог погледа учинио ју је својом, заволео, играо се њоме, и она са њиме; дозволио јој да му се умили, и на тај начин стекао свој посед у слободном граду ума. Његова љубав је била мера емоције срца и душе; није знао да је опасно играти се са својм страшћу. Њега нису опседале тајне неба, већ тајне света на земљи, у краткој ноћи, која живот значи, где се није најбоље сналазио, али се најлепше осећао. Живео је само за њу, на граници између снова и стварности,

осећајући негде у дубини душе, да ће кад тад, њихово спокојство бити нарушено.

Сусрети договорени у енденском врту страсти, без сувишних речи, са свим радовањима, смехом, немиром и миром, изгледали су фатални, а додири неминовни. Нагони, тело и пожуда, били су моћнији од жеља, жудње и пуких снова. Тада се страст удвајала са животом и телом; колико је издашна кад даје, толико је незасита кад узима. Њихова енергетска, мисаона, духовна и емоционална размена енергије, са много среће и мудрости, исијавала је блискост, суптилну дискретност, обострано поверење, велику искреност – док тело зна шта му треба. Било је узбудљиво, вртоглаво, неконтролисано, сумануто. Ова духовна димензија љубавног односа, превазилазила је не само телесност и чулност, већ се уздизала изнад осећајне димензије унутрашњег израза душе.

У овој причи љубави и тајанства, жудње и трагања, тајна их је испуњавала смислом и радошћу. Љубав сурове нежности у сведеном и упрошћеном ритуалу, помереној од душе ка телу, од жудње ка чину; детињаста, наивна, очаравајућа, забрањена и некако изван традиционалне средине, имала је снагу која све надилази. Чудна стихија дубоке духовне наклоности два бића која спаја неспојиво, и повезује умове људи који ни по чему немају додирних тачака. Али та издашна лепота није била свесна себе, или није знала за себе.

СТИЦАЈЕМ ратних околности, животно узбуђење и срећа су се разишли. О ономе што су урадили може се судити, а што је пред њима није немогуће наслутити. Сама стварност се постарала да се судбински раздвоје: она остаје где је нађена, са његовим дијамантским поклоном, а он се враћа својој последњој завичајној стварности; оној

где ће скончати свој животни и небески бескрај. Њихова жудња, слутња и сећање, трајала је и пошто је окончана, а почела је много пре него што је започела.

Антејска везаност за завичај учинила је своје. Михајло, зрела личност, беспоговорне посебности, повукао се у самозатајност. Ређају се дани, месеци, године – навика постаје живот, живот се претвара у бесмисао, да би се бесмисао устоличио као смисао. Упражњавао је чудну дисциплину јаке и чврсте воље, уверен да у самоћи човек боље види живот и разазнаје своје парадоксе. Са сви ситним и малим братственићким и комшијским радовањима, смехом, немиром и миром, емоције титрају и истичу из тамних и скривених токова подсвести. Осећао је у себи снагу Мерсихине љубави и њеног живота; било је то тешко бreme, које је носио на леђима куд год би кренуо. Видео је њен стас, осмех и отворене очи, када ноћима своје није смео пред самоћом да отври. Био је све време заљубљен, колико у њу, још више у фикцију, у представу о њој, коју је створио у својој фантазији. Његова тиха патња, с времена на време, знала је да изазове неописиви мир и спокој, онда када јој се препусти, и када је у њеном загрљају. Тада није могао да препозна ни себе ни своје слутње, страхове и чежње.

Романескна прича о отуђености и духовној и емотивној противуречности данашњег времена, доказује могућности приповедања индивидуалне приче која надраста оквире једног јунака у универзалну и глобалну. Својом вишезначношћу и универзалношћу, ови књижевни редови својом интелигенцијом превазилазе сваковрсна етичка и етничка искушења времена и простора. Тражећи и налазећи смисао у детаљу, унутрашњој равнотежи и изнад свега љубави према животу, Ђока

Филиповић је поставио више питање него што је дао одговора. Ову узбудљиву магијску и интимну исповест, која нас осваја, чак и кад не разумемо зашто, лепршаву и поетичну, а истовремено дирљиву и болну, само велике љубави могу да преточе у велике теме. Идеја да љубав све побеђује, није нова, али је незаобилазна у морфологији бајке, чија је најважнија особина да је можемо инерпретирати на различите начине, таман као што је аутор урадио.

У стилском, тематском и композиционом смислу, роман је чврсто и пажљиво урађен. Језик живописан, ерудитиван и разбокорен, лишен сваке баналне наративности, а прозна рационалност, дубина разумљивих мисли и израза, сведени у раскоши једноставности и богаства значења Рукопис искрен, сугестиван, ретке префињености и сублимне лепоте, са богатством порука, скривених значења; отворен изазов за реинтерпретацију у духу новог времена у коме живимо. Изградња наративне превазилази оно што називамо вишком емоција, а завичајна укорененост, по мотивском захвату делује као романескни венац саплетен доживљеном пуноћом и снагом.

Књига изненађујуће снаге, сведености и вредности – довољно за потпуно уживање, и мало за једно читање.

Рамиз Хаџибеџовић

ПИЛОТ БЕЗ АВИОНА

Гробље је најпедантнији и најпоузданији хроничар свога места. У том безгрешном запису, у којем свака фамилија своју причу прича, нека слова су избледела, неке странице истргнуте, али ко зна и ко жели да га прочита, прочитаће.

Почетак приче о Продановића фамилији покрила је магла. Она густа планинска магла коју је њен родоначелник, мучени Продан, са неке врлети Старе Ерцеговине са собом донео. Глад га је са родног огњишта отерала, глад га је и у Срему дочекала. Колико је хрестове шуме морао искрчити да би гладну нејач нахранио то се да наслутити, а колико су сремске земље његови потомци стекли, то је на путиначком гробљу видно записано.

За грану давно почившег Трифуна, најстаријег праунука Продановог, поштеније је рећи да је своју земљу уграбила. Уз прву жену Софију, ћерку богатог житног трговца Исаила, добио је велики мираз, па се и сам на трговину дао. Из дана у дан, из године у годину, толико је ојачао да је свој део гробља оградио скупоценом оградом од кованог гвожђа и презимену додао „Хаџи”. У педантним црквеним књигама нема помена да је заиста у хаџилуку био, али остало је упамћено да се није као прави хаџија владао. Дужницима својим није дугове опраштао, па неће ни Господ њему његове грехе опростити. Како га је казнио то је на великом споменику од црног мермера лепо записано: Три сина, а ни једна снаха.

По запуштеним хумкама са натрулим дрвеним кр-стачама и грубо исклесаним каменим белегама није тешко закључити да грана његовог синовца, несретног Софронија, није знала новце створити. Да зло буде веће, нису знали ни главе у рату сачувати. Што у оном првом, великом, што у другом, још већем и крвавијем, седам су мушких глава изгубили. Када им је Бог подарио мало мира ништа му друго нису тражили, али испоставиће се да они свој грех још нису искупили. У вихору бра-тоубилачког рата са млађаним Милошем увенуо је и последњи изданак, те велике гране.

На супротној страни свете земље Продановића, са гробом пилота ветерана Михајла, још је једна грана изгубљена. Његов деда Тоша и баба Ката су четири сина изродили: Симеуна, Жарка, Ђоку и Стевана. Прву двојицу је, док су дерани били, однела јефтика. Стриц Ђока је имао само ћерку Дафину, његов отац само њега, а он баш никога. Нико му и на гроб не долази, па је сад присуство једног средњовечног господина у тегет мантилу још већа непознаница. По ко зна који пут покушава да запали свећу, али му помахнитали ветар то тврдоглаво не дозвољава. Како се фитиљ мало разгори, тако га овај у моменту угаси.

– Бадава се патиш, господине, дува к’о загуљен.

Ко ће му на гробљу први прићи ако неће Зора Циганка са својим цегером. Нема у њему баш ништа јер нема свет хране ни за себе, а за покојнике понајмање.

– Остави је, кад се смири ја ћу је запалити.

Он ће дотле запалити једну цигарету не би ли се и сам мало смирио. Нуди и Зору, а ова по навици узима

две. Једну ће одмах запалити, а ону другу ставља иза увета. За после.

– Ау, ал’ је добра. Каква ти је ово цигара?

– Сарајевска „Зета”.

Кад јој се тако допада даће јој целу кутију. У колима има цео бокс јер, без њега и без Ферхатовићевих ћевапа никада и нигде на пут не креће.

– Мореш ли ми мезара мало уредит? Платићу ти.

Из новчаника вади две новчанице. Зора се у те новце не разуме, али има на њима доста нула, па понуду оберучке прихвата.

– Ја би за мог Михајла и забадава, ал’ фала ти. Ал’ је то био човек, наопако. Прави господин. Шта си му ти?

– Ја?

По дубоком и болном уздаху нема сумње да није веровао да ће му овако нешто преко усана прећи.

– Ја сам му син.

Зора се на гробљу свакојаким прича наслушала. Било је ту оних толико болних да су и њу заболеле, било је и оних толико лажљивих да су и њу посрамиле, а почетак ове приче је толико невероватан да је и њу збунио.

– Син? Па, нисам знала да има сина.

Син се сада, од све муке, мало и насмејао...

– Није ни он знао.

&

Сарајево, август 1996.

На одељењу интензивне неге Кантоналне болнице у Сарајеву помало неуобичајена ситуација. Дугогодишњи начелник тог одељења, доктор Мехмед Мехо Османковић сада му је пацијент и то онај најнепожељнији. У врло критичном стању. Због његове репутације, доброг лекара и још бољег човека и колеге, сви се својски труде да му последње дане, а можда и сате, што више олакшају.

И он се трудио да буде дисциплинован пацијент, али биће да је у потпуности изгубио појам о времену када је у три сата ујутру затражио да му позову сина Нермина. Нермин је позив нерадо примио, али је дошао. Стоји поред кревета и немоћно посматра немоћног оца.

– Сједи.

– Нека ме.

– Ма сједи, болан, кад ти кажем. Сестро, дајте му ињекцију.

Нермин се ињекцији упорно опире, али је овај још упорнији.

– Слушај ме сад пажљиво. Ти си моје дијете, моја радост и моја душа, ал' да би чисте душе пред Алаха отиш'о ја ти морам ово рећи.

На тренутак се загрцнуо, па ће му сестра помоћи да отпије гутљај воде. Папирном марамицом покушава да обрише млазницу, која му се неконтролисано низ браду слива, али овај то одбија.

– У реду је, сестро, оставите нас насамом.

– Ти ниси моја крв. Твој биолошки отац је војни пилот Михајло Продановић. Био је то добар ђовјек и мој велики јаран.

Што због ињекције, што због помисли да отац несвесно булазни Нермин се много не узбуђује, али овај му већ трећи пут исту причу са истим детаљима понавља.

– Јеси л' упамтио? Михајло Продановић.

Црв сумње сад надјачава седатив и у Нерминовој глави креће буюични поток. Јака матица великом брзином ваља питања и одговоре и све му је теже да их похвата и повеже.

Зар је то могуће? Из минута у минут, све је извесније да јесте. Како је то мој добри Мехо поднео? Чуо си га како: – Био је то добар ђовјек и мој велики јаран. Михајло Продановић, па шта је тај? Србин, шта би друго могао бити. Значи, онда сам и ја Србин? Тако му то дође... Нећу да будем Србин, не могу. Мене је мој ђедо сунетио и после сунећења онако маленом предао ми у аманет породични Куран са позлаћеним корицама. У Меху није имао поверења.

Због суза које му се низ лице сливају Мехо као у некој јакој измаглици посматра своје чедо. Жао му је што га је тако разочарао, али једноставно, тако је морало бити. Рекао му је оно што мати није смела да му каже, а Нермин као да наслућује шта му се по глави мота...

– Зашто ми то мати није рекла?

– Није стигла, болан. Знаш и сам како је умрла.

Умрла је баш онако како је и живела. Својеглаво и бахато.

– Мерсиха, лијепо те молим, не будали.

У истој болници, на истом одељењу, непуну годину раније...

– Само пуком срећом и Божијом вољом преживјела си тежак мождани удар. Ако затражим да те отпусте све ће ми се колеге с правом смијати.

Као последица тог тешког можданог удара уста су јој видно искривљена. Прича отежано, али још увек прилично разговетно.

– Докторе Османковићу, забоље ме дупе и за тебе и за твоје колеге. ‘Оћу, болан, да умрем у свом кревету.

И умрла је. У истом оном кревету у који је кишовите ноћи између тридесетог априла и првог маја, тридесет девете, увела младог поручника Михајла Продановића.

– Доћи.

Она седи на кревету и изува сандале, а он стоји поред ње попут ревносног гардисте на почасној стражи и посматра је из њему најдраже перспективе - птичије.

– Немој, Мерсиха, молим те.

Мерсиха се на његову молбу не осврће. Није очекивала кишу, па су јој најлон чарапе, Мехин дар за петогодишњицу брака, мокре као да их је овог момента из корита извадила.

– Доћи, кад ти кажем.

Ни његове „батине”, ципеле од ђавоље коже, нису отпорне на воду, али то му је сад последња брига.

– Не могу, опрости ми... Добро знаш да те желим као што никада ни једну жену нисам пожелео, али не могу ту у његовом кревету. Забога, пријатељи смо!

Жени његовог пријатеља очигледно пријају његова збуњеност и срамежљивост. Да би их још више повећала задиже тергал сукњу и скида мокре чарапе.

– Ако баш ‘оћеш да знаш, ово је мој кревет. Мој мираз.

Халтер на десној нози се тешко откопчава, па не може гледати у њега, гледа у халтер.

– Рахметли бабо је за њега дао три упишане жељезничке плате.

Он се бори да не гледа у њу, али му је поглед закуцан на облим бутинама белим као први снег. Ова га осећа и убрзаним покретима откопчава седефасте дугмиће на тесној блузи.

– Дођи, болан, и загрли ме тако чврсто к’о да ћу цијелог вијека бити само твоја.

&

Док Зора не одради погођени посао Нермин ће урадити оно што може. Подигао је срушену мермерну вазну, ставио букет цвећа у њу и вратио је на постоље. Први јачи ветар опет ће је срушити, али то сад није ни важно. Важно је да су неке ствари у животопису Михајла Продановића барем на тренутак дошле на своје место.

Ислам не одобрава масивне споменике и слике покојника на њима. И Михајлов споменик је скроман,

баш онако какав је и он био, само му слика није у духу православних обичаја. Готово пола века је од покојника „млађа”. Сестричина Соња се за њу определила из два разлога. Први је тај, што је лепо деран у летачком комбинезону заправо њен прави ујка. У левој руци држи кожне рукавице, а са десном намешта наочаре, спреман да се последњи пут у небеса вине.

Други, није ништа мање важан од првог. То је била једина фотографија на којој је насмејан. Веште руке фотографа су је педантно изретуширале, па се поручнички чин на грудима јасно уочава, а уочава се и велика рупица на бради баш онаква какву и Нермин има и која му је од раног детињства велики комплекс стварала.

– Јој, болан, не будали!

Док није упознао Азру, своју будућу супругу.

– Шта фали тој рупици? Матере ми моје, исти си к’о Кирк Даглас.

Она му је временом постала и најбољи саговорник и најпоузданији саветник. Она га је и натерала да дође.

– Мораш ићи, Нермине... Ма које вјере био, тај човек је твој отац.

Нермин је на матер повукао ведро чело, весело и љубопитљив поглед, а сада му се то исто чело тако намрштило да узневерени поглед не може да мрдне. Фиксиран је у једној недефинисаној тачки на зиду, па је хладни херцеговачки камен у њему још хладнији.

– Мој отац је Мехо.

Азра ће благим додиром руке покушати да га ослободи.

– Знам ја добро колико си га волио и колико си га поштовао, па испоштуј онда и његову последњу вољу да знаш ко ти је живот подарио.

Послушаће је. Непосредно пред полазак из Сарајева следе нова упуства.

– Купи лијеп букет цвијећа и сипај воду у вазну да не свене задана. Купи велику свијећу само немој бијелу. Бијеле свијеће пале католици, а православни оне жуте воштане. Јеси ме разумио?

– Јесам жено, све сам те разумио.

Није „жена” још завршила. Сада следи оно најважније.

– И прекрсти се, болан. Неће ти рука отпасти, а ваља се.

&

Прекрстио се. Са три прста како доликује за покој православној души.

У основној школи се дружио са извесним Боривојем Бором Кривокапићем. Бора је био једно изузетно добро и лепо васпитано дете, а као син православног свештеника био је и изузетно побожан. Оног момента када звона на цркви зазвоне, православној или католичкој свеједно је, он прекида игру и крсти се.

– У име оца и сина и светога духа, амин.

Маленом Нермину је то било јако смешно, па га је понекад и неумесно задиркивао, али сада је у делићу секунде осетио космичку снагу тих пар, наизглед, обичних речи : ОЦА И СИНА И СВЕТОГА ДУХА.

Ако је подсвесно кривио матер и овог несретног pilota сада им је све опроштено. Сада му је савршено јасно да је његово рођење воља Божија и да другачије, једноставно, није могло бити.

Божија је воља била и да он данас дође на гроб свога створитеља и добро је што је дошао. Сада има образа да га моли да му се син Амир врати из далеке Канаде.

Од како је на пут кренуо, Амир и његова српска невеста, из главе му не издијају. Када је сазнао да му се син јединац са Српкињом задавља био је веома разочаран и то разочарање није сакривао. Није хтео или није могао, враг ће га знати. Када му је овај, недуго потом, саопштио своју чврсту одлуку да се са њом ожени, разочарање је прерасло у очај.

У Османковића кући недељни ручак је био светиња. То је била јединствена прилика да се сви окупе и да се софра постави по беговским манирима. За време највеће ратне оскудице, кад су на менију имали пола векне хлеба и пола килограма барених кромпира, на великом трпезаријском столу сервирани су позлаћени порцулански тањира и сребрни есцајг с краја осамнаестог века. У недостатку доброг вина из скупоцених кристалних чаша пила се вода из сарајевског водовода за коју је цела чаршија упорно тврдила да је затрована.

Тог недељног поподнева, почетком марта деведест и шесте, сви су ту осим Амира. Сви га стрпљиво чекају, само Нермин више не може.